

УДК 343.1

DOI 10.33244/2617-4154.4(21).2025.141-149

**О. М. Бодунова,**

доктор юридичних наук, доцент,  
доцент кафедри правничої лінгвістики,  
Державний податковий університет  
email: olesalasuk@gmail.com

**ORCID ID 0000-0001-9179-5985;****І. В. Грицюк,**

кандидат юридичних наук, професор,  
професор кафедри кримінального права та процесу,  
Державний податковий університет  
email: nnipravo@ukr.net

**ORCID ID 0000-0003-2253-4057**

## ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІЙ СФЕРІ В УМОВАХ ВІЙНИ В УКРАЇНІ

*Стаття присвячена аналізу трансформації кримінально-правового нормотворення в Україні під впливом повномасштабної збройної агресії. У роботі розкрито особливості правотворчої діяльності в умовах війни, а саме підвищення оперативності законодавчих змін; криміналізація нових форм суспільно небезпечної поведінки; посилення відповідальності за кримінальні правопорушення проти національної безпеки, військові та воєнні злочини; зростання впливу правоохоронних структур на формування кримінальної політики; пріоритет безпеки над гуманізацією права.*

*Окрему увагу приділено впровадженню норм міжнародного гуманітарного та кримінального права в національну правову систему. Зазначено, що, попри обґрунтовану потребу в оперативній законодавчій реакції на загрози, існує небезпека порушення принципу правової визначеності, що є критично важливим у сфері кримінального права.*

*У висновках обґрунтовано, що сучасна правотворча практика формує унікальний досвід, який у майбутньому може стати основою для модернізації кримінального законодавства з урахуванням стандартів публічної безпеки, прав людини та міжнародних зобов'язань України.*

*Стаття містить приклади законодавчих змін, узагальнення практики та пропозиції щодо вдосконалення кримінальної політики у поствоєнний період. Ці зміни є закономірною реакцією на надзвичайну ситуацію, однак вони створюють ряд ризиків, серед яких особливо небезпечними є фрагментарність законодавства, зниження якості правових норм і недотримання принципу правової визначеності.*

*Водночас набутий під час війни досвід може та повинен стати основою для подальшої модернізації кримінального законодавства України. У повоєнний період потрібно провести комплексне правове оцінювання змін, що були запроваджені, та впровадити системні реформи, орієнтовані на забезпечення балансу між захистом державного суверенітету, правами людини та принципами верховенства права.*

**Ключові слова:** *правотворчість, правотворча діяльність, воєнні злочини, міжнародне право, кримінальне законодавство, воєнний стан, адаптація законодавства, євроінтеграція, захист прав людини, кримінальне право, міжнародні зобов'язання, державна зрада, колабораціонізм.*

**Постановка проблеми.** Повномасштабна війна, розпочата російською федерацією проти України, стала визначальним чинником трансформації всіх сфер державної політики, зокрема кримінально-правової. В умовах збройного конфлікту Україна змушена оперативного адаптувати законодавство до нових безпекових викликів, реагуючи на зміну структури злочинності, появу нових форм колабораціонізму, воєнних злочинів, кіберзагроз і кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки.

Правотворча діяльність у цей період набуває надзвичайної динаміки, а її результати мають суттєвий вплив як на практику кримінального переслідування, так і на дотримання прав людини в умовах обмеження конституційних гарантій [1]. Водночас актуальним є забезпечення відповідності кримінального законодавства міжнародним стандартам, зокрема у сфері міжнародного гуманітарного права та кримінального правосуддя.

Так, наукове осмислення особливостей, тенденцій і ризиків правотворчого процесу у сфері кримінального права в умовах війни в Україні є надзвичайно важливим для формування ефективної, збалансованої та правової державної політики в галузі кримінальної юстиції як під час війни, так і в період повоєнного відновлення.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Проблематика правотворчої діяльності у кримінально-правовій сфері в контексті надзвичайних або воєнних обставин залишається відносно новою для української юридичної науки. У мирний час питання законодавчого регулювання кримінальної відповідальності активно досліджувалося в працях таких науковців, як О. М. Литвак, М. І. Бажанов, В. Я. Тацій, О. В. Капліна, М. І. Хавронюк, А. П. Гальченко, які розглядали проблеми кодифікації кримінального законодавства, принципу правової визначеності та відповідності норм міжнародним стандартам. Після початку повномасштабної агресії РФ увага дослідників була зосереджена на таких аспектах: криміналізація колабораціонізму (О. Г. Кальман, С. С. Глушкова), правова відповідальність за воєнні злочини (І. В. Тютюгін, Ю. М. Грошевий), застосування міжнародного гуманітарного права в національному законодавстві (А. А. Луб'янський, Л. М. Гриценко). Також почали з'являтися перші аналітичні праці, присвячені механізмам пришвидшеної законотворчості в умовах воєнного стану, зокрема в роботах Т. В. Варфоломеєвої, А. С. Диканя, В. І. Тертичного.

Попри наявність окремих теоретичних та прикладних досліджень, узагальнююче міждисциплінарне вивчення змін у правотворчості саме в кримінально-правовій сфері в умовах війни на сьогодні є поодиноким, що й зумовлює необхідність комплексного аналізу цього питання.

---

*Бодунова О. М., Грицюк І. В. Особливості правотворчої діяльності у кримінально-правовій сфері в умовах війни в Україні*

**Метою дослідження** є виявлення особливостей правотворчої діяльності в кримінально-правовій сфері України в умовах воєнного стану, аналіз змін у змісті та формі кримінального законодавства, оцінювання їхньої відповідності міжнародним стандартам і визначення основних викликів та перспектив подальшого розвитку кримінально-правової політики держави в період збройного конфлікту та повоєнного відновлення.

**Виклад основного матеріалу.** У період збройної агресії проти України кримінально-правова система зазнає глибоких трансформацій. Актуальні безпекові виклики зумовили потребу в оперативному реформуванні кримінального законодавства та адаптації правової системи до умов воєнного стану. Відтак правотворча діяльність у цій сфері характеризується рядом специфічних рис, що обумовлені винятковими умовами функціонування держави.

В умовах воєнного стану держава стикається з постійно зростаючими та змінними загрозами, що вимагає оперативного реагування не лише з боку виконавчої влади, а й на рівні законодавчого регулювання. Саме тому правотворча діяльність у кримінально-правовій сфері набуває прискореного характеру [2]. Від моменту виникнення законодавчої ініціативи до її остаточного ухвалення може проходити лише декілька днів, а іноді – годин. Такі законопроекти часто розглядаються у Верховній Раді України без належного громадського обговорення, експертного аналізу та наукової апробації.

Зазначимо, що це явище зумовлене об'єктивною потребою – забезпечити правовий інструментарій для негайного реагування на новітні виклики. Наприклад, упродовж перших тижнів повномасштабного вторгнення РФ було терміново криміналізовано колабораційну діяльність, а також посилено відповідальність за державну зраду, диверсії, воєнні злочини [3]. Ці дії мали чітке прагматичне спрямування – посилити превентивну та каральну функції кримінального права в умовах загрози національному суверенітету.

Однак така швидкість ухвалення рішень має й негативні наслідки. По-перше, знижується якість законодавчої техніки: нові норми можуть містити логічні суперечності, правові колізії або нечіткі визначення складів злочину. По-друге, відсутність належного експертного супроводу унеможливорює врахування балансу між репресивністю і правозахисною функцією кримінального законодавства. По-третє, надмірна швидкість оновлення Кримінального кодексу призводить до фрагментарності законодавчого масиву та ускладнень у правозастосуванні, зокрема під час кваліфікації нових видів кримінальних правопорушень.

Крім того, поспішні зміни часто не супроводжуються адаптацією процесуального забезпечення, що ускладнює реалізацію нових кримінально-правових норм на практиці. Це виявляється в суперечностях між матеріальним і процесуальним правом, відсутності підзаконних актів чи методичних рекомендацій, а також неготовності правоохоронних органів ефективно застосовувати нові норми.

Отже, оперативність і мобільність правотворчості, попри свою стратегічну доцільність у кризовий період, вимагають особливого контролю та подальшого системного перегляду ухвалених рішень із метою їхньої гармонізації, деталізації та приведення у відповідність до загальних принципів кримінального права.

Наступною особливістю правотворчої діяльності в кримінально-правовій сфері стала криміналізація нових форм суспільно небезпечної поведінки в умовах збройної

агресії. Воєнний конфлікт суттєво трансформував суспільні уявлення про загрози національній безпеці та, відповідно, актуалізував потребу в перегляді предмета кримінально-правового захисту. У відповідь на безпрецедентну повномасштабну агресію з боку російської федерації в Україні відбувся процес активної криміналізації нових форм суспільно небезпечної поведінки, які раніше не охоплювалися кримінальним правом або регулювалися фрагментарно.

Насамперед ідеться про введення у кримінальний обіг понять «колабораціонізм», «пособництво державі-агресору», «добровільне зайняття посад в окупаційних органах влади» тощо. Вони стали основою для закріплення нових складів злочинів у Кримінальному кодексі України (далі – КК України), зокрема у статтях 111-1 та 111-2 КК України [3]. Ці правові норми були ухвалені як відповідь на масові факти співпраці окремих громадян із окупаційними адміністраціями, передачі інформації про позиції Збройних Сил України, сприяння просуванню ворожої пропаганди та здійснення антидержавної діяльності.

Особливе значення має новела щодо відповідальності за несанкціоноване поширення даних про рух, дислокацію чи бойову роботу українських військ. У 2022–2023 роках зафіксовано численні випадки використання соціальних мереж для фіксації та поширення відео- й фотоматеріалів із місць розміщення української техніки, що ставали об'єктами ворожих ударів. Саме тому законодавець запровадив кримінальну відповідальність за схожі дії (наприклад, ч. 3 ст. 114-2 КК України) [3].

Потрібно зауважити, що цей процес криміналізації, попри свою об'єктивну потребу, супроводжується рядом правових ризиків, зокрема потенційним розмиттям меж кримінально караної поведінки, ускладненням кваліфікації в умовах широкого трактування термінів та ризиками зловживання в процесі правоохоронної діяльності.

Крім того, введення нових кримінально-правових заборон потребує чіткої відповідності принципу *legal certainty*, а також узгодження з вимогами міжнародного гуманітарного та кримінального права. Наприклад, важливим є забезпечення різниці між кримінально караною колаборацією і вимушеним пристосуванням до умов окупації з метою виживання.

Так, криміналізація нових форм кримінально протиправної поведінки в умовах війни стала вагомою відповіддю на зміну характеру суспільної небезпеки, проте потребує постійного вдосконалення з метою забезпечення правової визначеності, пропорційності покарання та уникнення надмірної репресивності.

Варто зазначити, що з початком повномасштабної збройної агресії проти України відбулася суттєва трансформація підходів до кримінальної репресії у сфері охорони національної безпеки та військової служби. Законодавець оперативно зреагував на потребу підвищення загального і спеціального превентивного потенціалу кримінального закону, що виявилось в посиленні санкцій за найбільш небезпечні кримінальні правопорушення в зазначених сферах.

Зокрема, було підвищено розміри покарань за: державну зраду (ст. 111 КК України) – максимальна санкція за обтяжувальних обставин становить довічне позбавлення волі, диверсії (ст. 113 КК України), дезертирство, самовільне залишення військової частини або місця служби, непокору, погрозу або насильство щодо начальника – у частині

відповідних статей Розділу XIX КК України, порушення законів та звичаїв війни (ст. 438 КК України), особливо в контексті масових розслідувань після деокупації територій Київщини, Харківщини, Херсонщини.

Метою таких змін є зміцнення дисципліни в Збройних Силах України та інших військових формуваннях, а також ефективна відповідь на системні злочини з боку держави-агресора. Особливістю сучасного етапу є те, що значна частина воєнних злочинів має масовий і системний характер, що вимагає не лише адекватного процесуального забезпечення їх фіксації, а й належного кримінально-правового відображення з чітко визначеними кваліфікуючими ознаками та жорсткими санкціями.

Крім того, з метою реалізації принципу невідворотності покарання було ухвалено положення щодо заочного засудження осіб, які перебувають за межами України або на окупованих територіях, що дає змогу розглядати справи навіть без фізичної присутності обвинуваченого. Також важливо зазначити, що військові кримінальні правопорушення нині часто розглядаються не лише як кримінальні правопорушення проти військової служби, а і як порушення міжнародного гуманітарного права, що поглиблює їх змістовне та нормативне наповнення.

Водночас надмірне посилення санкцій породжує й певні виклики. Зокрема, зберігається ризик дисбалансу між тяжкістю злочину та суворістю покарання, що може викликати сумніви в пропорційності санкцій, особливо в контексті прав людини. У деяких випадках жорсткість санкцій потребує додаткового обґрунтування, щоб не допустити зловживань і порушень принципу справедливості.

У правотворчому процесі посилилася роль органів виконавчої влади та силових структур. В умовах воєнного стану спостерігається суттєве зростання ролі органів виконавчої влади та силового блоку у формуванні кримінальної політики держави. Зокрема, законодавчі ініціативи дедалі частіше ініціюються за безпосередньої участі Ради національної безпеки і оборони України, Міністерства оборони, Служби безпеки України, Офісу Генерального прокурора, а також інших органів, що відповідають за реалізацію заходів національної безпеки.

Цей процес є логічним наслідком зміщення акцентів державної політики в бік безпеки, оборони та протидії зовнішнім загрозам. У кризових умовах саме ці органи володіють оперативною інформацією щодо актуальних викликів, а також мають практичний досвід застосування кримінального законодавства у специфічних ситуаціях воєнного часу. Як наслідок, їхній вплив на законотворчість значно зростає – не лише в аспекті ініціювання змін, а й у процесі погодження проєктів актів, участі в робочих групах, розробці законопроєктів, підзаконних нормативно-правових актів.

З одного боку, це забезпечує адекватність, оперативність і функціональність нормотворення, дає змогу враховувати специфіку практики, оперативно реагувати на нові типи правопорушень, а також реалізовувати єдину державну політику у сфері захисту суверенітету та територіальної цілісності. З іншого боку, зростає ризик зниження ролі парламентаризму та громадянського суспільства у процесі формування кримінального права.

Крім того, надмірний вплив силових структур на кримінальне законодавство може призводити до зростання репресивності, пріоритету каральної функції над правозахисною, і, як наслідок, до загострення проблем правового нігілізму, зниження довіри до інституцій, зловживань у правоохоронній сфері.

Ця тенденція також підкреслює потребу в збереженні балансу між безпековими інтересами держави та дотриманням принципів верховенства права, прав людини й фундаментальних свобод. Забезпечення демократичного контролю за правотворчістю, особливо у сфері кримінального права, має залишатися пріоритетом навіть в умовах війни.

Початок повномасштабної війни суттєво змінив загальну парадигму розвитку кримінального права в Україні. Якщо до 2022 року законодавча політика значною мірою орієнтувалася на гуманізацію кримінальної юстиції, дотримання принципу *ultima ratio*, мінімізацію втручання держави у приватну сферу, то в умовах збройної агресії ці пріоритети зазнали суттєвого коригування [4].

Наразі спостерігається виразне переорієнтування на захист публічних інтересів – насамперед державного суверенітету, територіальної цілісності, безпеки громадян і стабільності правопорядку. Це проявляється в жорсткішому покаранні за злочини проти основ національної безпеки, криміналізації нових форм ворожої діяльності, посиленні санкцій за військові злочини, а також у широкому застосуванні заочного провадження щодо обвинувачених, які переховуються на тимчасово окупованих територіях або за межами України.

Ця трансформація не є унікальною для України, а відповідає загальній закономірності правових систем, що функціонують в умовах надзвичайного стану або війни. Водночас вона вимагає збереження належного балансу між інтересами держави та гарантіями прав і свобод людини, зокрема прав на справедливий суд, правову визначеність, захист від надмірного покарання, презумпцію невинуватості.

Окремо варто зазначити зростаючу роль міжнародного гуманітарного та кримінального права у процесі національного правотворення. Україна активно використовує положення Римського статуту Міжнародного кримінального суду, Женевських конвенцій 1949 року та додаткових протоколів до них, міжнародних стандартів з прав людини, які визначають межі допустимого поведіння навіть у контексті воєнних дій [5; 6].

Ці документи стають основою для імплементації кримінально-правових норм, що регулюють відповідальність за воєнні злочини, злочини проти людяності, акти геноциду, а також порушення правил ведення бойових дій. Наприклад, Кримінальний кодекс України було доповнено рядом новел щодо кваліфікованих форм порушення законів і звичаїв війни, з урахуванням міжнародної термінології та судової практики.

У результаті відбувається поступове зближення національного кримінального законодавства з міжнародними стандартами, що є важливим як у контексті майбутньої інтеграції в ЄС, так і для ефективного розслідування та документування злочинів у міжнародному вимірі [7].

Отже, зміщення акцентів на публічну безпеку та інтеграція міжнародних норм у кримінальне законодавство є закономірним процесом під час війни, проте потребують постійного моніторингу щодо дотримання правових гарантій особи й принципів верховенства права.

Водночас масовість і швидкоплинність законодавчих змін створюють ризики правової фрагментації та нестабільності, ускладнюючи правозастосовну діяльність. Також спостерігається підвищений ризик порушення принципу правової визначеності, що є критичним для кримінального права.

Варто зазначити, що сучасна правотворча практика формує новий пласт нормативного досвіду, який після завершення війни може слугувати підґрунтям для глибокої модернізації кримінального законодавства України відповідно до вимог національної безпеки та міжнародних зобов'язань.

**Висновки.** Незважаючи на об'єктивну потребу в оперативній законодавчій реакції на виклики війни, масовість, фрагментарність і швидкоплинність змін до кримінального законодавства створюють ряд серйозних проблем. Зокрема, фіксується зростання ризиків правової фрагментації, коли численні «точкові» новели формують нерівномірне, концептуально розрізнене законодавче поле. Це зі свого боку ускладнює систематизацію кримінального законодавства та його ефективне застосування в судовій і правоохоронній практиці.

Особливо критичним є ризик порушення принципу правової визначеності, який у сфері кримінального права має ключове значення як один із компонентів принципу законності (*nullum crimen, nulla poena sine lege*). Часте оновлення норм, нечіткість формулювань, відсутність усталеної практики тлумачення та судових рішень створюють умови, за яких особа не завжди може передбачити правові наслідки своїх дій, а суди – забезпечити єдність застосування норм.

Ці процеси вимагають посиленого доктринального осмислення та підвищеної відповідальності законодавця за якість і системність нормотворення, навіть в умовах воєнного стану.

Водночас сучасна правотворча практика формує унікальний масив нормативного і правозастосовного досвіду, який після завершення воєнних дій може стати підґрунтям для глибокої реформи кримінального законодавства України. Зокрема, йдеться про:

- 1) перегляд співвідношення між загальною та спеціальною превенцією;
- 2) баланс між гуманістичними підходами та потребами публічної безпеки;
- 3) повноцінну імплементацію норм міжнародного кримінального та гуманітарного права;
- 4) вдосконалення структури Кримінального кодексу України та усунення колізій, спричинених фрагментарними змінами.

Отже, воєнний період, попри всі виклики, може стати точкою відліку для формування якісно нової моделі кримінального права України, зорієнтованої на поєднання принципів ефективності, правової визначеності та дотримання міжнародних зобов'язань держави.

## СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України : Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr#Text>

2. Бодунова О. М., Хмизова О. В. Розуміння правотворчості та нормотворчості в контексті проекту закону «Про правотворчу діяльність». *Ірпінський юридичний часопис*. 2022. № 2 (9). С. 17–24. DOI : <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-1/54>
3. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05 квіт. 2001 р. № 2341-III // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>
4. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>
5. Rome Statute of the International Criminal Court (last amended 2010). URL : <https://www.icc-cpi.int/resource-library/documents/rs-eng.pdf>
6. Geneva Conventions of 12 August 1949 and Additional Protocols. International Committee of the Red Cross. URL : <https://ihl-databases.icrc.org/>
7. Висновок Венеціанської комісії щодо відповідності законодавства України у сфері національної безпеки європейським стандартам. 2023. URL : <https://www.venice.coe.int/>

## REFERENCES

1. Konstytutsiia Ukrainy : Zakon vid 28.06.1996 № 254k/96-VR // Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy» / VR Ukrainy. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr#Text>
2. Bodunova O. M., Khmyzova O. V. Rozuminnia pravotvorchosti ta normotvorchosti v konteksti proiektu zakonu «Pro pravotvorchu diialnist». *Irpinskiy yurydychnyi chasopys*. 2022. № 2 (9). S. 17–24. DOI : <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-1/54>
3. Kryminalnyi kodeks Ukrainy : Zakon Ukrainy vid 05 kvit. 2001 r. № 2341-III // Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy» / VR Ukrainy. URL : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>
4. Pro pravovyi rezhym voiennoho stanu : Zakon Ukrainy vid 12.05.2015 № 389-VIII // Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy» / VR Ukrainy. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>
5. Rome Statute of the International Criminal Court (last amended 2010). URL : <https://www.icc-cpi.int/resource-library/documents/rs-eng.pdf>
6. Geneva Conventions of 12 August 1949 and Additional Protocols. International Committee of the Red Cross. URL : <https://ihl-databases.icrc.org/>
7. Vysnovok Venetsianskoi komisii shchodo vidpovidnosti zakonodavstva Ukrainy u sferi natsionalnoi bezpeky yevropeiskym standartam. 2023. URL : <https://www.venice.coe.int/>

### **O. M. Bodunova, I. V. Hrytsyuk. FEATURES OF LEGISLATIVE ACTIVITY IN THE CRIMINAL-LEGAL SPHERE IN THE CONDITIONS OF WAR IN UKRAINE**

*The article is devoted to the analysis of transformations in criminal lawmaking in Ukraine under the influence of full-scale armed aggression. The paper reveals five key features of lawmaking in wartime: increased speed of legislative changes; criminalization of new forms*

*of socially dangerous behavior; increased liability for crimes against national security, military and war crimes; growing influence of law enforcement agencies on the formation of criminal policy; priority of security over humanization of law. Particular attention is paid to the implementation of international humanitarian and criminal law norms in the national legal system. The author notes that, despite the justified need for a rapid legislative response to threats, there is a danger of violating the principle of legal certainty, which is critically important in the field of criminal law. The conclusions justify that contemporary law-making practice forms a unique experience, which in the future may become the basis for modernizing criminal legislation, taking into account public safety standards, human rights, and Ukraine's international obligations.*

*The article contains examples of legislative changes, generalizations of practice, and proposals for improving criminal policy in the post-war period. These changes are a natural response to an emergency situation, but at the same time they create a number of risks, among which the fragmentation of legislation, the deterioration of legal norms, and the violation of the principle of legal certainty are particularly dangerous.*

*At the same time, the practices and experience gained during the war can and should become the basis for further modernization of Ukraine's criminal legislation. In the post-war period, it is necessary to conduct a comprehensive legal assessment of the changes that have been introduced and to implement systemic reforms aimed at ensuring a balance between the protection of state sovereignty, human rights, and the principles of the rule of law.*

**Keywords:** *lawmaking, lawmaking activity, war crimes, international law, criminal law, martial law, adaptation of legislation, European integration, protection of human rights, criminal law, international obligations, treason, collaborationism.*

*Стаття надійшла до редколегії 11 листопада 2025 року*